

1.02 pregledni znanstveni članek

UDK 929 Lipič F. V.
616.932"1831"(497.4)
prejeto: 3. 12. 2003

Katarina Keber

mag. znanosti, mlada raziskovalka, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-mail: katarina.keber@zrc-sazu.si

Ljubljanski zdravnik Fran Viljem Lipič in preteča epidemija kolere leta 1831

IZVLEČEK

Epidemije kolere so se v Evropi prvič pojavile v 19. stoletju. Prva epidemija v letih 1830-1832, ki je zajela večino starega kontinenta, je Kranjsko zaobšla. Kljub temu, da leta 1831 na Kranjskem za kolero ni zbolel nihče, se je o tej novi smrtonosni bolezni veliko pisalo in govorilo. Prispevek se osredotoča na ljubljanskega zdravnika Frana Viljema Lipiča in njegovo delo ter razmišljanja ob grozeči epidemiji kolere.

KLJUČNE BESEDE

Fran Viljem Lipič, kolera, epidemije, zdravniki

SUMMARY

THE LJUBLJANA PHYSICIAN FRAN VILJEM LPIČ AND THE THREATENING CHOLERA EPIDEMIC IN 1831

Epidemics of cholera in Europe first occurred in the 19th century. The first epidemic in the years 1830-1832, which captured the majority of the Old Continent, bypassed Carniola. Despite the fact that in 1831 no one in Carniola fell ill with cholera, a lot was written and said about the new lethal disease. The contribution focuses on the Ljubljana physician Fran Viljem Lipič, his work and considerations on the threatening cholera epidemics.

KEY WORDS

Fran Viljem Lipič, cholera, epidemics, physicians

Leta 1831, ko je epidemija kolere v okviru druge pandemije izbruhnila v večini evropskih držav, ni na Kranjskem za kolero zbolel nihče. Kljub temu se zdi leto 1831 prelomno, saj se je takrat deželna Kranjska prvič srečala z neznano boleznijo z vzhoda, s *cholero morbus*, kot so jo imenovali sodobniki, ki so jo po njenih učinkih radi primerjali s kugo. Kranjska je kritičnega leta kolero spoznala predvsem po zaslugi preventivnih ukrepov, ki jih je vodila zaradi velike nevarnosti epidemije kolere ustanovljena Ilirska deželna zdravstvena komisija, izvajali pa so jih okrožni uradi in okrajna oblastva. Zaradi močnega žarišča kolere v neposredni bližini, na Ogrskem, kjer se je okužilo kar 5% celotnega prebivalstva,¹ je cesar Franc I. vzdolž meje z Ogrsko ukazal vzpostavitev zdravstvenega kordona. Del le-tega je potekal tudi na meji med Kranjsko in Hrvaško.²

Kolere so se ljudje bali predvsem zaradi njegove hitrega širjenja, neznanega načina prenašanja in povzročitve nenadnih in množičnih smrti. Bolezen je imela na ljudi takšen psihološki vpliv, kot ga lahko do neke mere primerjamo z učinkom kuge v svojem času. Zgovoren primer strahu in zavedanja nevarnosti epidemije predstavlja prošnja ljubljanskega gostilničarja Andreja Maliča z dne 22. septembra 1831, v kateri je prosil ljubljanski okrožni urad za razveljavitev pogodbe s Poštno direkcijo, po kateri so se pri njegovi gostilni ustavljali poštni vozovi, prihajajoči iz s kolero okuženega Dunaja. Iz gostilničarjeve utemeljitve je razvidno, da ga je bilo strah, da bi se kolera kljub upoštevanju zdravstvenih predpisov z Dunaja preko potnikov in poštnih vozov prenesla na prebivalce Ljubljane. Malič je menil, da oblasti od njega ne morejo zahtevati, da ogrozi življenje svoje družine in je predlagal, da naj se vozovi ustavljajo zunaj mesta. Da se je odločitve, da na svoje dvorišče poštnih vozov ne bo več spuščal, držal, potrjuje primer Dunajčana Antona Hörla, cesarsko kraljevega kondukterja na hitrem poštne vozu. Dne 31. septembra 1831 se je Hörl, ki je pet potnikov peljal z Dunaja v Trst, hotel kot ponavadi ustaviti v Maličevi gostilni, kar pa mu je gostilničar preprečil.³ Ukrepe oblasti in razmere, ki so vladale med ljudmi leta 1831 na Kranjskem, je slikovito opisal Blaž Potočnik v knjižici, ki je v Ljubljani istega leta izšla v slovenščini z naslovom: *Potrebno poduzhenje sa kmeta, kako naj sam sebe in svoje ljudi te strashne bolesni obvaruje*. Takole

začne: *"Ljubi moji! To vem, da ste že veliko od bolezni kolere slišali govoriti. Saj vse zdaj od nje govori, gospod in kmet, visoki in nizki, mladi in stari. Pa kdo bi tudi ne govoril, že slišimo, da je že toliko tavžent ljudi umrlo od nje, in da bolezen čedalje bližje prihaja. Kakor se je bila po Ogrskem razširila, so naš ljubi cesar hitro začeli skrbeti, tudi Kranjce in Korošce te nesreče obvarovati, zato je na hrvaški meji veliko soldatov, ki nobenega človeka ne puste skozi, kateri, kakor pri kugi, ni 20 dni na kontumazii pridržan, zato da se zagotovo ve, da ne bo v našo deželo boleznii zanesel. Vsa obleka, kar je ima na sebi, in vse blago se očedi in očisti, da se kdo od nas od kaj takega bolezni ne naleze. To je pač vse lepo, ljubi moji, in dobremu cesarju moramo prav hvaležni biti, da tako lepo skrbi za nas."*⁴

Cholera morbus

Čeprav se je ta nalezljiva črevesna bolezen v Evropi prvič pojavila v dvajsetih letih 19. stoletja, je sam izraz kolera starejšega izvora. Antični zdravniki so s to besedo označevali akuten črevesni sindrom, ki je bil klinično tako definiran, da danes ustreza več boleznim moderne medicine. Le-ta danes diagnozo kolere omejuje na infekcijo z bakterijo *Vibrio cholerae*, torej na natančno določeno bolezen, ki so jo imenovali tudi *cholera asiatica*, *cholera epidemica*, *malignant cholera*, *cholera asphyxia*, *cholera apasmodica*, *Brechdurchfall* in *Brechrühr*. Beseda kolera tako obstaja že vse od Hipokrata, vendar pa je bolezen, ki jo ta izraz označuje v moderni medicini, indijskega izvora in je bila v Evropi pred 19. stoletjem neznana.⁵ Večji del 19. stoletja spada v tako imenovano predbakteriološko dobo, za katero je bilo značilno, da zdravniki še niso znali pojasniti in zato tudi ne učinkovito zdraviti nalezljivih bolezni. Tako je tudi kolera ostala skrivnostna vse do leta 1883, ko je nemškemu bakteriologu Robertu Kochu uspelo povzročitelja – bakterijo izolirati in vzgojiti ter dokazati vzročno povezanost med obstojem tega mikroba v črevesju in obolevnostjo za kolero.⁶ Vsekakor pa so se zdravniki vse od prve evropske epidemije kolere dalje trudili pojasniti in raziskati naravo te nalezljive bolezni. Osrednji problem, ki jih je vznemirjal, je bilo vprašanje, kako se kolera prenaša. O tem se je pojavilo kar nekaj teorij, a sta nazadnje prevladali dve, ki sta izvirali iz srednjeveških razlag kuge in ki sta razdelili zdravniško stroko. V tridesetih letih 19. stoletja je večina zdravnikov verjela v tako imenovano miazmatško teorijo, ki so jo zagovarjali angleški zdrav-

¹ V letih 1831/1832 se je na Ogrskem z 8.750.000 prebivalci s kolero okužilo 435.330 ljudi. Za posledicami bolezni jih je umrlo 188.000. V: Lukács, Az 1831-32 évi magyarországi kolerajárvány nehány jellegzetessége, str. 131.

² Glej: Keber, *Epidemije na Slovenskem*.

³ ZAL, LJU 489, f. 349, fol. 869, 873.

⁴ Potočnik, *Potrebno poduzhenje za kmeta*, v nagovoru. Grmek, *Bolesti u osvít zapadne civilizacije*, str. 12.

⁶ *Zeittafel der Medizingeschichte*, str. 33; Evans, *Death in Hamburg*, str. 265-269.

Cholera morbus (Bibliothèque Nationale, Paris).

Iz: Catherine J. Kudlick: Cholera in post-revolutionary Paris, University of California press, Berkeley and Los Angeles, 1996, str. 47.

niki v Indiji. Teorija je zanikala nalezljivost bolezni in je za povzročitelja kolere postavila miazmatske substance v zraku, ki naj bi nastale iz izparin in nesnage, izvirajoče v gnijočih organskih snoveh. Nastanek miazem v zraku naj bi bil torej odvisen od lokalnih okoliščin in posebnih pogojev. Druga je bila teorija kužnosti oziroma nalezljivosti in je zagovarjala prenos bolezni z dotikom, preko okuženih oblek in hrane ter izjemoma z vdihavanjem okuženega zraka. Najmočnejše orožje v prid miazmatski teoriji, torej nenalezljivi naravi kolere, je bilo dejstvo, da se je v primeru epidemij kolere karentana izkazala za popolnoma neučinkovito.⁷

Danes vemo, da je kolera ozdravljiva črevesna bolezen, ki jo povzroča natančno določena bakterija *Vibrio cholerae*, ki ponavadi vstopi v človeško telo z vodo, onesnaženo z okuženimi človeškimi iztrebki. Človek se tako lahko okuži s hrano, ki je bila bodisi oprana z okuženo vodo, bodisi je prišla v stik z okuženimi muhami. Druga

veriga prenosa je lahko uporaba slabo opranih oblek in perila bolnika, tako da pride del obleke v kontakt z usti, oziroma če pride v stik z usti voda, v kateri se je pralo bolnikovo perilo. Najboljše preventivno sredstvo je stroga osebna higiena. Pogosto umivanje rok, še posebej v primeru stika z okuženimi osebami, je življenjskega pomena. Bakterijo se uspešno uničuje s prekuhavanjem vode in mleka oziroma s pečenjem hrane. Prav tako ne prenese kislega okolja, kot je želodec z zdravo želodčno kislino, in večine dezinfekcijskih sredstev. Znano je, da epidemije kolere ponavadi izbruhnijo v toplem in vlažnem vremenu, ko je največkrat krivec okužen dovod vode zaradi neizgrajenega in nezadostnega sistema kanalizacije. Še posebej nevarne okoliščine predstavljajo umazana in prenaseljena stanovanja s skupnimi stranišči. V splošnem se bolezen prenaša z gibanjem obolelih in prenašalcev, dokazan je tudi prenos po rekah navzdol.⁸

Na Kranjskem je bilo v 19. stoletju 5 epidemij kolere, in sicer v letih 1836, 1849, 1855, 1866 in 1886. Poleg naštetih epidemij so v devetdesetih letih 19. stoletja ponekod znani tudi posamezni pojavi bolezni oziroma sporadični primeri kolere, ki pa se niso razvili v epidemijo.⁹ V prvi epidemiji kolere leta 1836 je samo v Ljubljani in okoliških vaseh v dobrih treh mesecih umrlo 394 ljudi, od tega 308 v Ljubljani s predmestji. V naslednji epidemiji leta 1849 pa je v glavnem mestu bolezen podleglo 139 ljudi. Najhujša epidemija je Kranjsko prizadela leta 1855, ko je v vsej deželi obolelo 19.000 ljudi in jih od tega 5748 umrlo. Kolera, ki se je razširila iz Trsta, je najbolj prizadela Postojno, Ajdovščino, Vipavo ter manjše kraje na Notranjskem, v Beli krajini, na Dolenjskem in na Gorenjskem. Naslednja epidemija dobrih enajst let pozneje je v Ljubljani terjala 228 življenj, prizadeta sta bila tudi kraja Planina in Lož. Skupno naj bi v deželi za posledicami kolere obolelo 1884 in umrlo 672 ljudi. Zadnja epidemija je izbruhnila leta 1886 v okrajih Ljubljana, Ljubljana okolica, Kočevje in Črnomelj. Od 129 bolnikov jih je 65 umrlo.¹⁰

Fran Viljem Lipič

Zdravnik Fran Viljem Lipič¹¹ je v dogajanjih ob koleri leta 1831 odigral pomembno vlogo. Ko je v letih 1823 do 1835 služboval v Ljubljani kot drugi

⁸ Evans, *Death in Hamburg*, str. 227-230.

⁹ AS 33, f. 17/23, glej delni arhivski inventar: Kolera 1866-1910; Keber, Kolera v arhivskem gradivu, str. 105-108.

¹⁰ Kobal, O koleri na Kranjskem, str. 137-146; Janša, Kolera na Kranjskem leta 1855, str. 60-64; Keber, *Kolera v Ljubljani v letih 1836 in 1849*, str. 26.

¹¹ Franz Wilhelm Lippich, v: *Schematismus für das Lai-bacher Gouvernements*, str. 45.

⁷ Evans, *Death in Hamburg*, str. 231-236.

Portret zdravnika Frana Viljema Lipiča v njegovem zrelem življenjskem obdobju. Po predlogi neznanega avtorja zrisal Henrik Krnec. (Kopija portreta iz: Zupanič Slavec, Ljubljanski mestni zdravnik Fran Viljem Lipič, str. 517.)

mestni zdravnik, se je s to novo nalezljivo boleznijo srečal prvič. Lipič je bil po rodu Slovak in je začel medicino študirati v Pešti, študij pa končal na Dunaju leta 1823. Ljubljanska služba je bila njegovo prvo delovno mesto; tu je ostal do leta 1835, ko je dobil mesto profesorja klinične medicine na Medicinski fakulteti v Padovi.¹² Znano je, da se je Lipič v zadnjih letih službovanja v Ljubljani trudil dobiti kakšno strokovno zahtevnejše delovno mesto. Verjetno se je iz Ljubljane umaknil tudi zaradi spora s homeopati oziroma Matevžem Gradiškom,¹³ saj je kot zdravstveni uradnik ostro nastopal proti vsem neuradnim načinom zdravljenja.¹⁴ Leta 1829 se je prijavil za okrožnega zdravnika v Celovcu, tri leta pozneje je napisal kar tri vloge in sicer za okrožnega zdravnika v Postojni, Ljubljani in Novem mestu ter leta 1833 spet za okrožnega zdravnika v Postojni.¹⁵ Zdi se, da Kranjska Lipičeve nadpovprečnosti ni znala ali hotela prepoznati, čeprav je bil med zdravniškimi kolegi priljubljen. S članstvom v cesarsko kraljevi kmetijski družbi je bil nagrajen šele leta 1830. Po sedmih letih dela v Padovi je bil povabljen na

Portret zdravnika Frana Viljema Lipiča v času njegovega službovanja v Ljubljani. Litografija Lipiča v Narodnem muzeju v Ljubljani je narejena po oljnem portretu, ki ga je naslikala Lipičeva sestra Terezija Lipič Koestl. Portret je last dunajske medicinske fakultete. (Lipič, Topografija c.-kr. deželnega mesta Ljubljane, str. 3.)

dunajsko medicinsko fakulteto, kjer je postal profesor in predstojnik interne klinike ter dobil nalogo, da reformira medicinski študij.¹⁶ Na Dunaj je prišel v času med t.i. prvo in drugo dunajsko klinično šolo, v času prenove, ko se je dogmatična medicina počasi umikala znanstveni. Lipič je z uvedbo reform študija interne medicine ustvaril dobre pogoje dela svojemu nasledniku Josephu Škodi, ki velja za utemeljitelja druge dunajske medicinske šole.¹⁷ Da je bil Lipič v takratni srednjeevropski zdravniški javnosti opažen, priča tudi njegovo redno članstvo v Medicinski družbi v Leipzigu in članstvo Akademije znanosti in umetnost v Padovi. Tik pred smrtjo ga je cesar odlikoval z zlato medaljo za znanstvenike.¹⁸

V ljubljanskem obdobju je Lipič dodobra spoznal tedanje razmere v deželnem glavnem mestu in predvsem pomanjkljivosti v organizaciji zdravstvene službe. Kot drugi mestni zdravnik je moral zdraviti mestne reveže, skrbeti za obvezna cepjenja proti kozam, za red v lekarniškem in veterinarskem delu, nadzirati kakovost mesa in izvajati higienske predpise ter preganjati mazaštvo in

¹² SBL, str. 673-674; Borisov, *Od ranocelništva do začetkov znanstvene kirurgije*, str. 142-144.

¹³ Več o Gradišku v: Šilc, *Doktor Faustus*.

¹⁴ Od leta 1819 je bil v Habsburški monarhiji homeopatski način zdravljenja prepovedan.

¹⁵ Zupanič Slavec, Ljubljanski mestni zdravnik Fran Viljem Lipič, str. 501-524.

¹⁶ Lipičev predhodnik na Dunaju je bil Franz Xaver von Hildenbrand, ki je v mestu uspešno organiziral zdravniško službo v času prve epidemije kolere leta 1831.

¹⁷ Zupanič Slavec, Ljubljanski mestni zdravnik Fran Viljem Lipič, str. 516-520.

¹⁸ Prav tam, str. 511-522.

neuradne načine zdravljenja.¹⁹ Opažanja in izsledke je objavil v Topografiji Ljubljane z naslovom *Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach, in Benutz auf Natur- und Heilkunde, Medizinalordnung und Biostatik (Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike)*, ki je izšla leta 1834 v Ljubljani. Obsežno delo, razdeljeno na štiri poglavja, vsebuje poleg opisa Ljubljane, njenega prebivalstva, naravnih danosti, zdravstvenih razmer in zdravstvenega sistema z javnimi, zasebnimi, s socialnimi in humanitarnimi ustanovami tudi desetletna zdravniška opažanja v obliki statističnih podatkov. Slednji temeljijo na 7000 pregledanih bolnikih v letih 1828-1832.²⁰ Iste leta kot Topografija je izšla tudi monografija *Grundzüge zur Dipsobiostatik* (Glavne značilnosti dipsobiostatike), ki jo je Lipič napisal na podlagi svojega preučevanja alkoholizma v Ljubljani. V prvi polovici 19. stoletja je veljala za edinstven primer v vsej svetovni medicinski literaturi in jo štejejo za prvo protialkoholno študijo nasploh. Na tovrstno problematiko je Lipič opozoril tudi v Topografiji, ko pravi: *"Za omejitev čezmerna pitja alkoholnih pijač ni boljših ukrepov kot visok davek na žganje, prepoved kuhanja žganja iz žita, t.i. zmernostna združenja in sprememba namembnosti zemljišč."*²¹

Lipičevo osebnost je slikovito opisala Zvonka Zupanič Slavec: *"O Lipičevi duševni fiziognomiji lahko sklepamo posredno iz njegovega dela. Obdarjen je bil z izjemno inteligenco in sposobnostjo globokega dožemanja stvarnosti. Bil je naravno zvedav in študiozen znanstvenik, v sebi je nosil zvrhano mero humorja in idealizma, ki sta ga reševala iz psihičnih stisk zaradi nehotenega boja s homeopati. S svojo plemenito osebnostjo se je znal nasmehnuti človeški majhnosti, bil dovtipen in ironičen, z blagim posmehom je šel prek nerešljivih situacij, ki sta jim botrovala človeška omejenost in zavist. Iz njegovih zapisov veje subtilnost, prijaznost in sposobnost s ptičje perspektive pogledati na utrujajoče banalnosti vsakdana. Vodili sta ga dobrot in trdna vera, za katero je poudarjal, da je temeljna za ozdravitev."*²²

Da je bil Lipič na tekočem s sodobno strokovno literaturo svojega časa, da je nove teorije praktično preverjal in bil pri tem inovativen, jasno kažejo tudi njegove aktivnosti v zvezi s kolero. Lipičeve

dejavnosti glede grozeče epidemije lahko na podlagi aktualnih virov razdelimo na tri med seboj povezane in soodvisne momente.

Prvič se je Lipič s kolero srečal službeno, ko je v vlogi drugega mestnega zdravnika pomagal pri izvajanju preventivnih ukrepov pred razširitvijo kolere v mesto Ljubljana, ki jih je vodila ljubljanska mestna zdravstvena komisija. Po službeni dolžnosti je sodeloval predvsem pri preventivnih ukrepih glede kolere v Ljubljani. Ko je ljubljanska mestna zdravstvena komisija zaradi učinkovitejšega zdravstveno – policijskega nadzora Ljubljano razdelila na 10 zdravstvenih okrajev, te pa v 35 četrti, je s pomočjo ranocelnika Andreasa Gregoritscha nadziral tri zdravstvene okraje, in sicer predmestje Sv. Petra, Poljansko predmestje in predel mesta med Vodno ulico in Šušarskim mostom.²³ O njegovi nadaljni aktivni vlogi pri organizaciji t.i. mestnega *kolerašpitals* pričajo ohranjeni predlogi, osnutki in dopisi, ki jih je Lipič pošiljal mestnemu magistratu.²⁴

Že 15. julija 1831 je Lipič mestnim oblastem poslal predloge za zmanjšanje nevarnosti za izbruh kolere v mestu, opisane v daljšem tekstu z naslovom *Erster Antrag des zweiten Stadtphsikers zu Laibach, die Verminderung der Gefahr bei herandrohender Choleraeuche betreffend (Prvi predlog drugega ljubljanskega mestnega zdravnika o zmanjšanju nevarnosti pred grozečo kolero)*.²⁵ V spisu je opozoril na štiri glavne probleme, ki bi jih bilo treba v mestu urediti in s tem zmanjšati verjetnost izbruha bolezni. Ključne pomanjkljivosti so bile: preveliko število slabih, temnih, prenaseljenih stanovanj; preveč revnih ljudi, še posebno žensk, ki živijo v nezdravih razmerah; uživanje oporečne hrane in slaba obleka ljudi ter nepriprava skrbi za bolnike.²⁶ Ko je bila ideja o ureditvi *kolerašpitals* v kasarni poleg Sv. Petra pri mestnih oblasteh še aktualna, je Lipič izdelal predlog organizacije in ureditve mestnega *kolerašpitals* s kapaciteto 138 postelj in sicer v spisu *Ubications und Aptations – Tabelle zum Behulfe des Hauptlazarethes für Civil- und Militär- Cholera Kranke zu Laibach (Lokacijski prikaz ljubljanskega glavnega lazareta za obolele za kolero, ki je namenjen tako civilnim kot tudi vojaškim bolnikom)*.²⁷ Ker pa se je mestnim oblastem preureditev vojaške kasarne v bolnišnico verjetno zdela predraga, iz nje bi morali namreč prestaviti vojaško skladišče, za vojake

¹⁹ Prav tam, str. 501-524.

²⁰ Več o Topografiji v: Studen, Lipičeva topografija Ljubljane, str. 199; Zupanič Slavec, Lipičeva Topografija Ljubljane – mozaični spomin na Ljubljano, str. 529-544.

²¹ Lipič, *Topografija c.-kr. deželnega mesta Ljubljane*, str. 451.

²² Zupanič Slavec, *Ljubljanski mestni zdravnik Fran Viljem Lipič (1799-1845)*, str. 507.

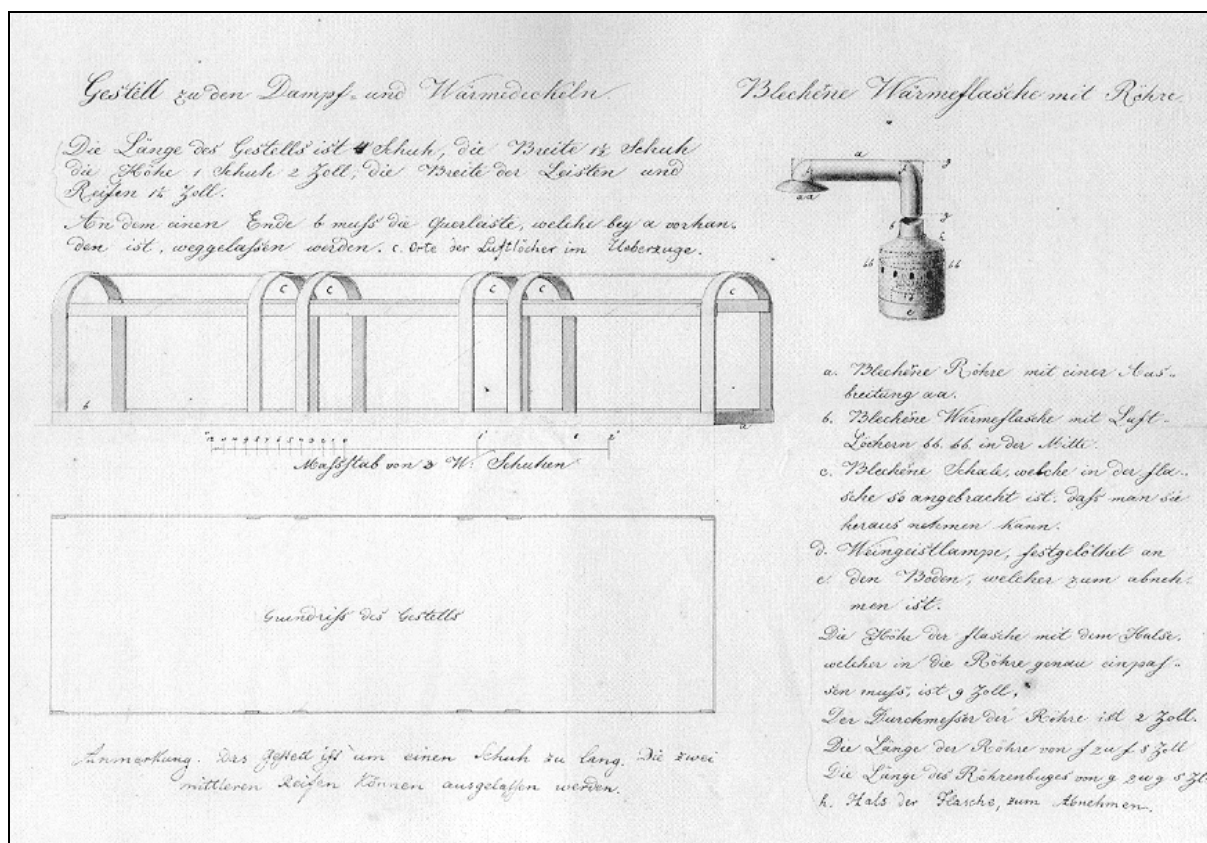
²³ ZAL, LJU 489, f. 349, fol. 278, 279: Razglas zdravstvene komisije deželnega glavnega mesta Ljubljane z dne 15. avgusta 1831.

²⁴ ZAL, LJU 489, f. 349, fol. 855.

²⁵ ZAL, LJU 489, f. 349, fol. 101.

²⁶ Prav tam.

²⁷ ZAL, LJU 489, f. 349, fol. 855, 856.

Načrt "Schwitzapparata". (AS 14, Reg. VIII, f. 36 (35/Chol), št. 2066)

pa v provizorično vojašnico preurediti stavbo liceja, so se nazadnje v začetku oktobra 1831 odločili, da bodo v primeru epidemije *kolerašpital* uredili kar v stavbi strelišča, ki je premogla od 50 do 60 postelj.²⁸ Poleg strelišča so pripravili še dve lokaciji za ureditev filialnih *kolerašpitalov*, tako da bi bilo v vseh treh izbranih stavbah prostora za okoli sto bolnikov.²⁹

V tem času se je Lipič, spodbujen s prebiranjem sodobne strokovne literature, za novo bolezen zanimal tudi zasebno. Avgusta in septembra leta 1831 se je ukvarjal z izdelavo načrta in prototipa tako imenovanega *Schwitzapparata*³⁰ oziroma naprave za potenje, kot jo je imenoval v dopisih, s katerimi jo je želel predstaviti oblastem. Aparatura je bila namenjena predvsem zdravljenju obolelih za kolero. Samo delovanje in uporabo naprave je opisal v brošuri *Beschreibung eines Wärme- und Dampfbadapparates: nebst Bemerkungen über dessen Anwendung und Nutzen in verschiedenen Krankheiten, vorzüglich in der Cholera* (Opis aparata za toplotno-parno kopel,

opažanja glede njegove uporabe in koristnosti pri različnih boleznih, predvsem pri koleri), ki je leta 1831 izšla v Ljubljani. V napravo naj bi položili bolnika, ki bi ga s pomočjo naprave segrevali in s tem izzvali potenje. Menili so, da je segrevanje obolelega za kolero potrebno predvsem v prvem stadiju bolezni. Prednost uporabe naprave je bila v tem, da je bila pri segrevanju bolnikov učinkovitejša od navadnega postopka segrevanja bolnikov s pomočjo obkladkov, ki je bil zamuden in je zaposloval preveč izšolanih strežnikov.

Lipič je aparaturo razstavil v svojem stanovanju v predmestju Sv. Petra št. 2 in skušal vzbuditi zanimanje strokovne javnosti. Napravo sta v njegovem stanovanju preučila in preizkusila ljubljanski okrožni zdravnik dr. Anton Pober in profesor Zhuber. Glavni deželni zdravnik oziroma protomedik Johann Schneditz je menil, da je aparaturo za zdravljenje kolere uporabna in smiselna ter je njen nakup priporočal predvsem premožnim družinam in *kolerašpitalom*.³¹ In res si je dalo aparaturo izdelati več uglednih in izobraženih ljudi, ljubljanski okrožni urad pa je o novosti za zdrav-

²⁸ ZAL, LJU 489, f. 349, fol. 813, 815, 417-439, 678, 920.

²⁹ ZAL, LJU 489, f. 349, fol. 891-894, 898.

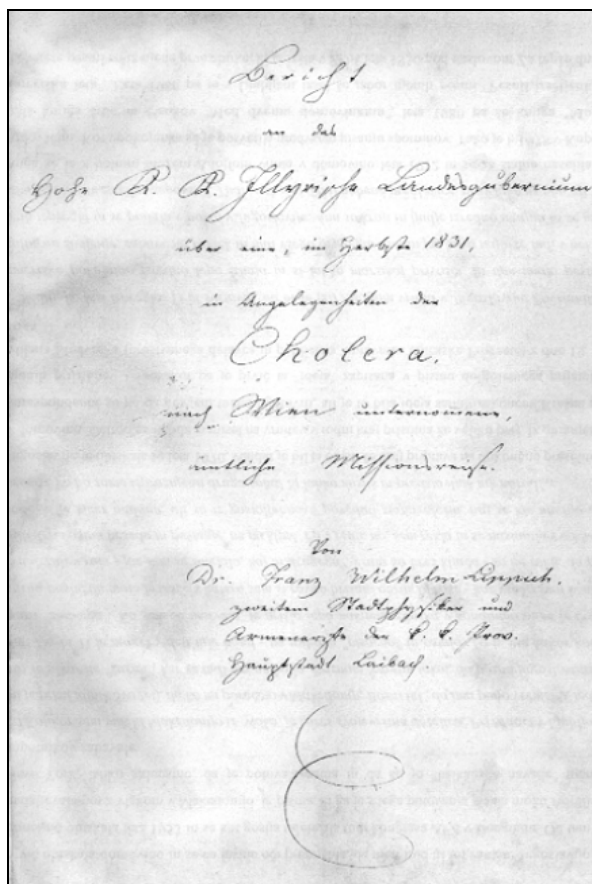
³⁰ AS 14, Reg. VIII, f. 36 (35/Chol), št. 2066: načrt aparature.

³¹ AS 14, Reg. VIII, f. 36 (35/Chol), št. 2066: dopis protomedika Johanna Schneditza Deželni zdravstveni komisiji z dne 26. septembra 1831.

ljenje kolere obvestil tudi okrajna oblastva in lokalne zdravstvene komisije.³² Lipič je deželni zdravstveni komisiji predlagal še, naj prototip naprave razstavijo na javnem mestu, kjer bi potekale tudi demonstracije njene uporabe. Ker je menil, da naj bi z napravo zdravili predvsem revne, je pisal deželni zdravstveni komisiji, naj za potrebe revnega prebivalstva naroči najmanj 10 naprav. Stroški za izdelavo ene so znašali 10 goldinarjev.³³

Kot posledico Lipičevega resnega zanimanja za kolero lahko razumemo njegovo tretjo aktivnost, ki ga je prvič neposredno soočila s to boleznijo. Lipič je bil namreč med tistimi tremi zdravniki, ki so jih deželne oblasti izbrale za študijsko potovanje na Dunaj, da bi z opazovanjem in preučevanjem spoznali naravo bolezni in njene socialne posledice. Študijsko potovanje je sodilo v okvir cesarjevega napotila, da mora vsaka dežela izobraziti nekaj zdravnikov za zdravljenje obolelih za kolero. Tako je tudi Ljubljanski gubernij oktobra 1831 s Kranjske na študij na s kolero okuženi Dunaj poslal tri svoje zdravnike, ki so bili ocenjeni kot zanesljivi. Poleg Ludwiga Nagya, okrajnega zdravnika v Kranju, Josepha Erschena, okrajnega zdravnika v Mokronogu (novomeško okrožje), je na Dunaj odpotoval še drugi ljubljanski zdravnik Fran Viljem Lipič. Vsem trem je gubernij za bivanje na Dunaju izplačal 200 goldinarjev dnevnic in jih hkrati obvezal, da morajo ob povratku predložiti delovna poročila.³⁴ Kasneje so odločili, da na Dunaj poslanim zdravnikom poleg dnevnic dodajo še 50% doplačilo.³⁵

Da sta vsaj Lipič in Erschen nalogo opravila, dokazujeta ohranjeni poročila, ki sta jih napisala po vrnitvi.³⁶ Medtem ko je Lipič svoje kar 92 strani obsegajoče poročilo oddal po povratku z Dunaja decembra istega leta, je moral gubernij na Erschenovo znatno krajše besedilo čakati še dobro leto. Lipičeva obsežna študija z naslovom *Bericht an das hohe k. k. Illyrisches Landesgubernium, über eine, im Herbste 1831, in Angelegenheiten der Cholera, nach Wienn unternommene, ämtliche Missionsreise* (Poročilo, naslovljeno na c.-kr. Ilirski

Prva stran Lipičevega poročila o študijskemu potovanju na Dunaj z dne 16. decembra 1831. (AS 14, Reg. VIII, f. 36 (35/Chol), št. 28404)

gubernij, o službenem potovanju na Dunaj z namenom preučevanja epidemije kolere jeseni 1831) vsebuje poleg njegovih doživetij in opažanj tudi natančen opis sistema organizacije dunajskih kolerašpitalov in najnovejše znanstvene izsledke o bolezni in načinih zdravljenja. Poročilo vsebuje tudi kratek opis potovanja na Dunaj. Lipič in dr. Nagy sta na Dunaj skupaj krenila 24. oktobra 1831. Potovala sta s pošto kočijo in se na poti ustavila v Celovcu, kjer sta si ogledala tamkajšnji kolerašpital. Na poti proti Dunaju se jima je pridružil še dr. Anton Zhuber. V glavno mesto monarhije so prispeli po štirih dneh vožnje in si že naslednji dan, 29. oktobra, začeli ogledovati dunajske kolerašpitale, saj jih je bilo v mestu kar enajst: deset civilnih in en vojaški. Lipič omenja med drugim tudi ogled obdukcije umrlega za kolero, ki jo je izvedel dr. Czermak v dunajski univerzitetni anatomski predavalnici. Obiskali so še vojaški kolerašpital in k splošnim bolnišnicam pripadajoče oddelke, v katerih so zdravili za kolero obolele nosečnice in novorojenčke. Lipič je ugotavljal, da je na Dunaju v študijske namene zaradi kolere prišlo veliko zdravnikov iz celotne monarhije, med

³² ZAL, LJU 489, f. 348, fol. 628.

³³ AS 14, Reg. VIII, f. 36 (35/Chol), št. 2066: dopis Fr. W. Lipiča Deželni zdravstveni komisiji z dne 21. septembra 1831.

³⁴ AS 14, Reg. VIII, f. 36 (35/Chol), št. 22667.

³⁵ AS 14, Reg. VIII, f. 36 (35/Chol), št. 27663; *Bezüge der Aerzte und Wundärzte bei ihrer Verwendung aus Anlass der Massregeln wegen der Cholera*, v: Sammlung der politischen Verordnungen für das Laibacher Gouvernement – Gebieth im Königreiche Illirien, Jahr 1831/150, Laibach 1832.

³⁶ AS 14, Reg. VIII, f. 36 (35/Chol), št. 28404: poročilo F. V. Lipiča o študijskem bivanju na Dunaju z dne 16. decembra 1831; št. 2126: poročilo Josepha Erschena o študijskem bivanju na Dunaju z dne 14. januarja 1833.

Dunajski poulični prodajalec preventivnih sredstev zoper kolero (Historisches museum, Wien).
Iz: Othmar Birkner: *Die bedrohte Stadt, Cholera in Wien*, Franz Deuticke, Wien 2002, str. 68.

Dve nadlogi 19. stoletja: socializem in kolera (Horace Vernet, Bibliothèque Nationale, Pariz).
Iz: Catherine J. Kudlick: *Cholera in post-revolutionary Paris*, University of California press, Berkeley and Los Angeles, 1996, str. 201.

njimi tudi iz Prage, Celovca, Karlsbada, Augsburga, Padove, Pešte, Milana in Trsta.³⁷ Zdi se, da so se tudi kranjske oblasti zavedale nujnosti pošiljanja svojih zdravnikov na dodatna izpopolnjevanja na Dunaj, ki je počasi postajal eno izmed najbolj naprednih evropskih medicinskih središč.³⁸

Fran Viljem Lipič je bil gotovo eden od najplodovitejših izobražencev v predmarčni dobi na Kranjskem. Pregledani viri o kolero nesporno kažejo, da je bil izredno bister in razgledan zdravnik, ki je z znanstvenim pristopom do preprečevanja in zdravljenja kolere nedvomno presegel razmišljanje in ravnanje povprečnega zdravnika na Kranjskem v dvajsetih in tridesetih letih 19. stoletja. Kranjsko je v tem segmentu uspešno postavil ob bok naprednejšim habsburškim deželam. Čeprav je bilo njegovo zanimanje za kolero zgolj ena izmed mnogih medicinskih tem, s katerimi se je ukvarjal, pa lahko vseeno izluščimo njegovo bogato medicinsko znanje, voljo do izboljšav in živo zanimanje za ljudi. Slednje v evropski zdravniški srenji ni ostalo neopaženo in ga je kot profesorja pripeljalo na kar dve vodilni medicinski fakulteti takratnega časa.

³⁷ AS 14, Reg. VIII, f. 36 (35/Chol), št. 28404.

³⁸ Gre za zdravnike, ki so bili v službi javnega zdravstvenega sistema (okrožni in okrajni zdravniki).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 14 – Gubernij v Ljubljani, Reg. VIII.

AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani 1861-1918.

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

LJU 489 – Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (Reg. I).

LITERATURA

Borisov, Peter: *Od ranocelništva do začetkov znanstvene kirurgije na Slovenskem*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977.

Evans, Richard: *Death in Hamburg – Society and Politics in the Cholera Years 1830-1910*. London : Penguin Books, 1990.

Grmek, Mirko D.: *Bolesti u osvitu zapadne civilizacije*. Zagreb : Globus, 1989.

Janša, Olga: Kolera na Kranjskem leta 1855. *Kronika*, 12, 1964, št. 1, str. 60-64.

Keber, Katarina: *Kolera v Ljubljani v letih 1836 in 1849 : diplomatska naloga*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Ljubljana, 1998.

Keber, Katarina: *Epidemije na Slovenskem: primer kolere v 19. stoletju : magistrsko delo*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Ljubljana, 2003.

Keber, Katarina: Kolera v arhivskem gradivu: primer Cecilije Tenbaum. *Arhivi*, XXIV, 2001, št. 2, str. 105-108.

Kobal, Franc: O Koleri na Kranjskem. *Zbornik slovenske matice*, XIII, 1911, str. 137-146.

Lipič, Fran Viljem: *Topografija c.-kr. deželnege mesta Ljubljane* (ponatis, ur. Zvonka Zupanič Slavec). Ljubljana : Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003.

Lukács, Ágnes: Az 1831-32 évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. *Communicationes ex bibliotheca historiae medicae hungarica*. Budimpešta, 1966, str. 131.

Potočnik, Blaž: *Potrebno poduzhenje za kmeta, kako naj sam sebe in svoje ljudi te strashne bolezni obvaruje*. Ljubljana : Eger, 1831.

Sammlung der politischen Verordnungen für das Laibacher Gouvernements – Gebieth im Königreiche Illirien, Jahr 1831, Laibach : 1832.

Schematismus für das Laibacher Gouvernements – Gebieth im Königreiche Illyrien für das Jahr 1831. Laibach : Eger, 1831.

SBL – *Slovenski biografski leksikon, zvezek 1*. Ljubljana : Zadržna gospodarska banka, 1925.

Studen, Andrej: Lipičeva topografija Ljubljane. *Slovenska kronika XIX. stoletja (1800-1860)*. Ljubljana: Nova revija, 2001, str. 199.

Šilc, Jurij: *Doktor Faustus, prior usmiljenih bratov v Ljubljani in zdravnik na Kranjskem*. Ljubljana : Kulturno umetniško društvo Tacen, 2000.

Zeittafel der Medizingeschichte, von den Anfängen bis zur Mikrochirurgie. Köln : Könnemann Verlagsgesellschaft, 2000.

Zupanič Slavec, Zvonka: Ljubljanski mestni zdravnik Fran Viljem Lipič (1799-1845). *Topografija c.-kr. deželnege glavnega mesta Ljubljane* (ponatis, ur. Zvonka Zupanič Slavec). Ljubljana : Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003, str. 501-524.

Zupanič Slavec, Zvonka: Lipičeva topografija Ljubljane – mozaični spomin na Ljubljano 19. stoletja. *Topografija c.-kr. deželnege glavnega mesta Ljubljane* (ponatis, ur. Zvonka Zupanič Slavec). Ljubljana : Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003, str. 529-544.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Der Ljubljanaer Arzt Franz Wilhelm Lippich und die drohende Choleraepidemie im Jahre 1831

Die *Cholera morbus* war in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts unter der europäischen Bevölkerung völlig unbekannt. Als in den Jahren 1830-1832 die erste größere Choleraepidemie in Europa ausbrach, breitete sie sich nicht auf Krain aus. Infolge der Epidemie in Ungarn, wo sich nicht weniger als 5% der Bevölkerung ansteckten, befahl Kaiser Franz I., die Grenzen zu schließen und gesundheitshalber einen Kordon einzurichten. Dieser verlief auch an der krainisch-kroatischen Grenze.

Die Ärzte waren seit der ersten Epidemie darum bemüht, die Natur dieser ansteckenden Darmkrankheit zu erforschen. Das zentrale Problem, das sie beunruhigte, war die Frage, wie sich die Cholera verbreitet. Es herrschten zwei Theorien vor, und zwar die unter den Ärzten stärker verbreitete miasmatische Theorie, die den Erreger in den miasmatischen Luftsubstanzen suchte, und die Infektions- bzw. Ansteckungstheorie. Die Krankheit blieb ein Geheimnis bis zum Jahr 1883, als der deutsche Bakteriologe Robert Koch den Choleraerreger – die Bakterie *Vibrio cholerae* entdeckte.

Der Arzt Franz Wilhelm Lippich (Fran Viljem Lipič) spielte im Zusammenhang mit der Cholera im Jahre 1831 in Krain eine große Rolle. In den Jahren 1823-1835, als er sich als zweiter Stadtarzt in Ljubljana (Laibach) aufhielt, begegnete er dieser

Krankheit zum ersten Mal. Seine gegen die drohende Choleraepidemie gerichteten und miteinander verbundenen Aktivitäten waren dreifacher Art: Er setzte sich zunächst mittelbar mit der Cholera auseinander, indem er mit einem großen Maß an Eigeninitiative bei der Durchführung von Vorbeugungsmaßnahmen gegen die Verbreitung der Cholera in der Stadt Ljubljana (Laibach) mithalf. Mit Interesse befasste er sich mit der unbekannteren Krankheit auch in seinem Privatleben, indem er am Entwurf und Prototyp eines besonderen Geräts zum Schwitzen, des sogenannten Schwitzapparats, arbeitete, der zu therapeutischen Zwecken bei der Heilung von Cholera-kranken verwendet werden sollte. Zum ersten Mal war er unmittelbar mit der Krankheit im angesteckten Wien konfrontiert, wohin er sich auf Vorschlag der Landesbehörden auf eine Studienreise begab.

Franz Wilhelm Lippich war einer der angesehensten Gebildeten des Vormärz in Krain. Die gesichteten Quellen über die Cholera weisen eindeutig darauf hin, dass er ein außerordentlich kluger und kenntnisreicher Arzt war, der durch seine wissenschaftliche Einstellung zur Vorbeugung und Heilung der Cholera zweifellos die Denk- und Handlungsweise eines durchschnittlichen Arztes in Krain übertraf. Obwohl sein Interesse für die Cholera nur eines von vielen medizinischen Themen war, mit denen er sich auseinandersetzte, treten seine umfangreichen medizinischen Kenntnisse, sein Verbesserungswille und reges Interesse für die Menschen klar zutage. All das blieb in den europäischen medizinischen Kreisen nicht unbemerkt und führte ihn sogar an zwei führende medizinische Fakultäten der damaligen Zeit.